

Katarzyna Sadowska
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Żłobek jako miejsce fundamentalnej edukacji muzycznej małego dziecka

The Nursery as the Fundamental Place
of the Musical Education of a Small Child

SŁOWA KLUCZOWE ABSTRAKT

żłobek, dziecko,
edukacja, edukacja
muzyczna, opieka

Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na fakt, że żłobek, mimo że w polskim społeczeństwie pojmowany bywa najczęściej jako miejsce wychowania i opieki nad dzieckiem do lat trzech, jest także miejscem propedeutycznej edukacji małego dziecka, w tym edukacji muzycznej. Przedmiotem rozważań podejmowanych w artykule stają się więc potrzeby i możliwości rozwojowe dziecka, standardy jego funkcjonowania w placówce żłobkowej, sposób konstruowania procesu propedeutycznej edukacji, w tym edukacji muzycznej. Dokonując analizy dostępnych źródeł, tj. przeglądu literatury dotyczącej opieki, edukacji oraz rozwoju dziecka do lat trzech, a także ofert żłobków niepublicznych na terenie Poznania, przeprowadzonej w roku 2014 oraz 2015, i wyciągając wnioski z wieloletniej obserwacji poczynionej w ramach współpracy z placówkami opieki, wychowania i kształcenia dzieci oraz wywiadów z rodzicami, autorka dochodzi do przekonania, że placówki opieki nad małym dzieckiem mają konkretne zadania w zakresie wspierania jego rozwoju. Z uwagi na fakt, iż w żłobkach przebywać mogą dzieci jeszcze w wieku niemowlęcym, oczywiste się staje, że w ramach opieki istotna będzie pielęgnacja dziecka, warto jednak podkreślić, że wobec każdego dziecka objętego opieką należy sprawować funkcje wychowawcze i edukacyjne, te ostatnie jednak (jak okazuje się w praktyce) trudno jest dookreślić w odniesieniu do tak małego dziecka. Edukacja, tak jak i rozwój człowieka, rozpoczyna się w momencie jego poczęcia.

Edukacja w żłobku jest więc edukacją poniekąd nieformalną. Edukacja propedeutyczna w żłobku, a w jej ramach także edukacja muzyczna, jest istotnym elementem codziennej pracy z małym dzieckiem.

Podjmując próbę stworzenia definicji edukacji muzycznej małego dziecka, trzeba zaznaczyć, że ponieważ ruch, a następnie zabawa jest dominującą formą aktywności dziecka w wieku żłobkowym, propedeutyczna edukacja muzyczna w żłobku odbywać się powinna poprzez aktywizowanie dziecka, a następnie w trakcie tej aktywności i w formie zabawy. Edukacja muzyczna ma charakter propedeutyczny i nieformalny, jest zintegrowana z codzienną aktywnością dziecka. Jej celem nie jest tylko i wyłącznie kształtowanie kompetencji muzycznych, ale także wszechstronne stymulowanie rozwoju.

KEYWORDS

nursery, child,
education, musical
education, care

ABSTRACT

The purpose of the article is to draw attention to the fact that the nursery, besides being most commonly perceived in Polish society as a place of upbringing and care over children under three, is also a place of the propedeutic education of children, including their musical education as well. The issue that is raised in this abstract are the needs and growing skills of a child, his or her functional standards in a given nursery, the way of creating the propedeutic educational process as well as musical education. Working on accessible sources like the literature concerning care, education and development of a child under three, offers of the private nurseries in Poznań taken in 2014 and 2015 and on conclusions taken from longstanding observation based on the author's cooperation with nurseries, the upbringing and education of children and talks with parents, the author comes to the conclusion that the nurseries have specific tasks in supporting the development of children.

Taking into consideration that if infants are allowed to be left in nurseries it is obvious that nursing is an essential issue in their care. It is crucial to highlight that, towards every child over care upbringing and educational functions should be taken, those last ones (as the practice shows), however, are difficult to refer to such a small child. Propedeutic education in nursery, as well as musical education, is an essential element of every day work with a small child.

Undertaking to create a musical definition of a small child it should be highlighted that action and then fun are the dominant forms of child activity at pre- kindergarten age. Propedeutic musical education in nursery should take place through the child's activation and then, during this activity, through fun. Musical education has a propedeutic and informal character and is integrated with child's activity. Its purpose is not only shaping musical competence but the overall stimulation of development.

Wprowadzenie

Żłobek pojmowany jest najczęściej jako instytucja opiekuńczo-wychowawcza dla dzieci w wieku powyżej 20. miesiąca życia do lat 3. „Definicja miejsc opieki nad dzieckiem przyjęta przez Sieć Europejską Form Opieki uznaje, że pojęcia placówki opieki nad dziećmi, które nie osiągnęły jeszcze wieku obowiązkowej nauki szkolnej, obejmuje instytucje masowe takie jak żłobki, przedszkola i inne ośrodki opieki nad dziećmi w różnym wieku”¹. Już z tej definicji wnioskować można, że żłobek i przedszkole nie są placówkami o radykalnie odmiennych zadaniach, bowiem jedno i drugie pełni funkcję propedeutyczną – przebywające w nich dziecko ma się rozwijać, ma osiągać kolejne poziomy kompetencji, aby podejmować kolejne formy aktywności, w tym także przyszłej aktywności szkolnej. Jak podaje A. Kurcz (według „Biuletynu EQUAL”, 6/02/2007), sprawowanie opieki nad małym dzieckiem to „kompleksowy, interaktywny proces, który angażuje różnych partnerów – zarówno rodziców, dziecko, jak i zawodowych opiekunów”². Dostrzec tu więc można charakterystyczną dla przedszkoli i szkół strategię działania, ową trójpodmiotowość: dziecko – nauczyciel/opiekun – rodzic. Warto też zaznaczyć, że żłobek podejmuje opiekę nad dzieckiem w okresie jego najbardziej intensywnego psychosomatycznego przywiązania do matki (lub najbliższego opiekuna środowiska rodzinnego), a także w okresie bardzo dużego tempa rozwoju fizycznego i psychicznego, niskiego poziomu zaradności, samodzielności oraz dużej częstotliwości i intensywności potrzeb pielęgnacyjnych³. Zdaje się, że właśnie brak samodzielności dziecka, jego wzmożone potrzeby pielęgnacyjne oraz kwestie związane z tym, że żłobek nie jest instytucją podlegającą MEN, a osoby pracujące w żłobku nie są określane mianem nauczycieli, lecz opiekunów, decydują o tym, że niewiele osób myśli o tej instytucji w kategoriach pierwszego etapu edukacyjnego. Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na fakt, że polski żłobek, mimo że pojmowany bywa najczęściej jako miejsce wychowania i opieki nad dzieckiem do lat trzech, jest także miejscem propedeutycznej edukacji małego dziecka, w tym edukacji muzycznej.

4 lutego 2011 roku weszła w życie obowiązująca także dziś ustawa o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3⁴. W artykule drugim ustawy czytamy, że „w ramach opieki realizowane są funkcje: opiekuńcza, wychowawcza oraz edukacyjna”⁵. Przedszkole, według obowiązującej podstawy programowej, pełni podobne funkcje: opiekuńczą, wychowawczą i kształcącą.

¹ A. Kurcz, *Żłobek*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. VII, Warszawa 2008, s. 995.

² Tamże.

³ Tamże, s. 1005.

⁴ Dz.U. 2011 nr 45, poz. 235.

⁵ Tamże.

Artykuł dziesiąty ustawy „żłobkowej” wskazuje zadania żłobka i klubu dziecięcego. Do zadań tych należy w szczególności: zapewnienie dziecku opieki w warunkach bytowych zbliżonych do warunków domowych, zagwarantowanie dziecku właściwej opieki pielęgnacyjnej oraz edukacyjnej przez prowadzenie zajęć zabawowych z elementami edukacji, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb dziecka, prowadzenie zajęć opiekuńczo-wychowawczych i edukacyjnych, uwzględniających rozwój psychomotoryczny dziecka, właściwych do wieku dziecka⁶.

Wśród norm opieki nad tak małymi dziećmi opieka, wychowanie i edukacja opierać się powinny na zasadzie bezpieczeństwa, indywidualizacji, akceptacji i dobrego kontaktu z dzieckiem, konsekwentnego postępowania oraz na zasadzie aktywizacji⁷.

Zasada bezpieczeństwa podczas pracy w żłobku będzie wyrażała się m.in. w organizacji przestrzeni, otoczenia, realizowana będzie poprzez odpowiedni dobór zabawek, redukcję niepotrzebnych i działających niekorzystnie na układ nerwowy dziecka bodźców, minimalizowanie stresu związanego z rozłąką dziecka ze środowiskiem domowym⁸.

Zasada indywidualizacji wiąże się z koniecznością rozpoznania możliwości i ograniczeń dziecka, wymaga dostosowania oddziaływań opiekuńczych, wychowawczych i edukacyjnych adekwatnie do indywidualnych potrzeb niemowląt i dzieci w wieku poniemowlęcym. „Realizacja tej zasady wymaga stosowania właściwych dla poszczególnych grup wiekowych metod pracy z dzieckiem, spośród których najważniejsze to⁹: metoda stopniowania trudności, dobrowolnego udziału dziecka w proponowanych formach aktywności, metoda takiego organizowania tej aktywności, by dziecko mogło bawić się samodzielnie w odpowiedniej przestrzeni i przy udziale ograniczonej liczby uczestników¹⁰.

Zasada akceptacji i dobrego kontaktu z dzieckiem realizowana może być poprzez zabawy kontaktowe, aprobatę, profilaktykę konfliktów¹¹. Z powodu niesamodzielności i ograniczonych możliwości komunikacyjnych dziecka zastosowanie tej zasady wymaga od opiekunów szczególnych cech osobowości: empatii, wrażliwości, cierpliwości.

Warto dodać, że zasada konsekwentnego postępowania rozumiana powinna być jako wyraz jednolitości i ciągłości postępowania wobec dziecka, zaś zasada aktywizacji opierać się ma na rozbudzaniu i rozwijaniu aktywności.

⁶ Tamże.

⁷ A. Kurcz, *Żłobek*, dz. cyt., s. 1009-1010.

⁸ Tamże, s. 1010.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

Ustosunkowując się do tych kilku kwestii, należałoby zauważyć, że placówki opieki nad małym dzieckiem mają konkretne zadania w zakresie wspierania jego rozwoju¹². Z uwagi na fakt, że w żłobkach przebywać mogą dzieci jeszcze w wieku niemowlęcym, oczywiste staje się, że w ramach opieki istotna będzie pielęgnacja dziecka i ta w znaczny sposób determinować będzie pracę z małym dzieckiem (przynajmniej do ukończenia drugiego roku życia)¹³. Warto jednak podkreślić, że wobec każdego dziecka objętego opieką należy sprawować funkcje wychowawcze i edukacyjne, te ostatnie jednak (jak okazuje się w praktyce) trudno dookreślić¹⁴. O ile kwestie opieki i wychowania można zdefiniować z odwołaniem do słowników pedagogicznych, a w ramach opieki wyłonić pielęgnację jako istotną sferę działań opiekuna, o tyle wskazać (opiekunom, rodzicom, urzędnikom samorządowym), czym jest edukacja w żłobku, bywa naprawdę bardzo trudno. W świadomości wielu członków społeczeństwa polskiego ujawnia się stereotyp, że „prawdziwa edukacja” zaczyna się dopiero w przedszkolu.

Śledząc problemy adaptacyjne dzieci u progu edukacji szkolnej, często zastanawiamy się, czy wyrażenia typu: „skończyła się zabawa, rozpoczęła się nauka” bądź „koniec zabawy, teraz będą obowiązki”, nie świadczą o bezkrytycznym pojmowaniu przez niektórych dorosłych edukacji przez pryzmat czegoś, co uciemieża, co eliminuje spontaniczną aktywność, radość, zabawę. Jest to oczywiście błędne pojmowanie edukacji, lecz w potocznym rozumieniu wielu osób edukacja jest tam, gdzie mamy do czynienia z planem lekcji, planem zajęć, zorganizowaną jednostką czasową, zadaniem domowym bądź zeszytem ćwiczeń, nauczycielem (ale ten – w percepcji znacznej części społeczeństwa – nie pracuje nawet w przedszkolu, a dostrzegany jest dopiero w szkole) czy też instruktorem. Dorośli zapominają często, że kluczem do nabywania i poszerzania zakresu kompetencji nie jest instrukcja ślepo wykonana przez dziecko, ale aktywność, motywacja do działania, odniesienie doświadczenia do poszerzających się ustawicznie praktycznych umiejętności. Edukacja, tak jak i rozwój człowieka, rozpoczyna się w momencie jego poczęcia. Pierwszym nauczycielem małego dziecka jest

¹² Por. H. Krauz-Sikorska, K. Kuszak, G. Rura, K. Sadowska, *Dziecko do lat trzech w systemie opieki i edukacji. Źródła wsparcia i zagrożenia*, Poznań 2016.

¹³ Por. L. Dzieniszewska-Klepacka, Z. Kowalczyk, S. Witkowska, D. Chrzanowska, Cz. Roszkowska, *Małe dziecko. Rozwój, pielęgnacja, wychowanie, żywienie*, Warszawa 1980; H. Trawińska, *Moje dziecko w żłobku. Szansa czy konieczność?*, Warszawa 2006; M. Tyszkowa, *Potrzeby rozwojowe dzieciństwa a warunki wychowania w środowisku zakładowym*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, (1992)5/6; J. Krzysztofowicz, B. Wójcik, *Przygotowanie personelu do pełnienia funkcji wychowawców w żłobkach*, „Wychowanie w Przedszkolu”, (1974)12, s. 636-640; T. Kowalski, *Pomyślmy o kształceniu specjalistów do wychowania w żłobkach*, „Oświata i Wychowanie”, (1976)12; H. Spionek, *Rozwój i wychowanie małego dziecka*, Warszawa 1967.

¹⁴ Por. A. Kram, M. Mielcarek, *Wczesna edukacja dziecka. Wiek 0 – 2/3*, [w:] *Niezbędnik dobrego nauczyciela. Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania*, red. A. Brzezińska, t. I, Warszawa 2014; M. Żytko, *Dzieci do 3 roku życia – opieka czy edukacja? Analiza z perspektywy rozwiązań europejskich*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, (2012)4.

stymulujący dziecięcy rozwój rodzic, kolejnym zaś – opiekun żłobkowy. Dziecko „podążając” za swoimi pierwszymi nauczycielami, ma szansę na nabywanie nowych umiejętności i poszerzanie swojej wiedzy każdego dnia.

Edukację w żłobku można zatem określić mianem edukacji nieformalnej¹⁵, pozbawionej konkretnych ram czasowych i typowych sprawdzianów kompetencji, edukacji poprzez działanie i doświadczanie przy udziale opiekuna. Edukacja jakby „przy okazji” organizacji dnia w żłobku jest istotnym elementem codziennej pracy z małym dzieckiem, ponieważ:

- okres pomiędzy urodzeniem a trzecim rokiem życia człowieka jest zasadniczy dla tworzenia się zdrowej i silnej osobowości oraz w ogromnym stopniu determinuje postawę dziecka wobec otaczającego je świata w całym jego późniejszym życiu¹⁶,
- „decydująca dla jakości działań jest właściwa opieka i absolutna konieczność dostarczenia dziecku pozytywnych doświadczeń z nowymi opiekunami”¹⁷,
- ruch i swobodna zabawa to determinanty rozwoju małego dziecka¹⁸,
- głównym zadaniem placówek opieki nad dzieckiem jest „stworzenie środowiska edukacyjnego odpowiadającego bieżącym potrzebom dzieci”¹⁹.

Edukacja taka nie ma charakteru treningu, często nie mieści się nawet w ramach dziesięciminutowych zajęć. Dziecko charakteryzuje uwaga krótkotrwała, stąd edukację w żłobku tak trudno określić i zaplanować, a także dostrzec i zrozumieć. Pomimo tych trudności sytuacje edukacyjne w żłobku mogą pojawiać się w każdej niemal sytuacji zadaniowej, w której znajdzie się dziecko: podczas spożywania posiłków, w trakcie pielęgnacji, podczas zabaw. Edukację w żłobku, choć to trudne, można planować, jednak w sposób elastyczny, przemyślany, z zastosowaniem zmienności form aktywności, z zachowaniem zasady dynamiki zmian w otoczeniu dziecka, pamiętając o dobieraniu różnorodnych stymulatorów²⁰.

W Polsce, jak dotąd, nie stworzono podstawy programowej określającej ramy działań wychowawczych, edukacyjnych oraz opiekuńczych żłobków i klubów dziecięcych, nie ma także obowiązujących (zatwierdzonych przez stosowne minister-

¹⁵ Więcej na temat edukacji w żłobku w: *Wielki podręcznik dla nauczycieli żłobków i przedszkoli. Zagadnienia teoretyczne, zabawy, pomysły, scenariusze. Od narodzin do wieku szkolnego*, Kielce 2011.

¹⁶ *Standardy jakości opieki i wspierania rozwoju dzieci do lat 3*, red. M. Rościszewska-Woźniak, Warszawa 2012, s. 7.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Por. Raport *Euridice Policy Brief Early Childhood Education and Care*, Brussels 2014; C. Rose, G. Dryden, *Zabawy fundamentalne. Przewodnik od narodzin do lat 6*, Gdańsk 2009; G. Rura, *Zabawa jako podstawowa forma aktywności dziecka*, [w:] *Dziecko do lat trzech w systemie opieki i edukacji. Źródła wsparcia i zagrożenia*, red. H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak, G. Rura, K. Sadowska, Poznań 2016, s. 155-170.

stwo) programów wychowania żłobkowego. Odpowiedzialność w tym zakresie ponosi opiekun – to on ustala sposób oddziaływań, a także tok „zajęć” o charakterze edukacyjnym. Podczas planowania tego typu pracy z dzieckiem należy zwrócić uwagę na jego możliwości – zajęcia tzw. dydaktyczne mogą trwać maksymalnie 10 minut (należy liczyć się z tym, że nie uda się zainteresować wszystkich dzieci i niektóre włączą się w zabawę, inne natomiast nadal będą bawić się według własnego uznania), dzieci powyżej drugiego roku życia można zainteresować tematem przez około 15 minut. W grupie dzieci powyżej 20. tygodnia życia do roku życia edukację realizuje się w sposób elementarny i najczęściej w kontakcie z mniejszą liczbą podopiecznych, także w kontakcie indywidualnym.

W przypadku dzieci „niechodzących” opiekun może zorganizować „zajęcia”, siadając przy dziecięcych leżaczkach i pokazując dzieciom książeczkę z obrazkami wraz z bardzo wyraźnym opowiadaniem, śpiewaniem o tym, co znajduje się na poszczególnych stronach z rysunkami. Można także siedząc w pobliżu dziecka, ilustrować ruchem piosenkę, przekazywać mu nazwane wcześniej i opisane słowem przedmioty do eksploracji (wplatając te czynności w usystematyzowany plan „pracy z dzieckiem”). Edukacja ma wówczas charakter propedeutyczny, ale pozwala dziecku na ćwiczenie koncentracji, na nawiązywanie „dialogu” z opiekunem, na ćwiczenie chwytu, manipulacji oraz wspieranie innych zadań rozwojowych²¹.

Dzieci powyżej roku życia można zaprosić „do koła” (choć często tzw. przedszkolnego koła nie da się uzyskać) i podjąć próbę zorganizowania krótkich zajęć z elementami słowa, ruchu, zabawy muzycznej w odniesieniu do tematu zaplanowanego w związku z zaistniałą potrzebą²². Metody pracy będą oczywiście łączyć w sobie elementy metod czynnych, oglądowych i słownych, trudno bowiem wyobrazić sobie właściwy dobór jednej tylko metody pracy z dzieckiem, które poznaje świat polisensorycznie.

Edukacja w żłobku jest tym wszystkim, co pozwala dziecku na pełniejsze rozumienie własnego „ja”, otoczenia, na nabywanie doświadczeń, na coraz bardziej świadome wyrażanie swoich potrzeb, stanów emocjonalnych. Edukacja to wszelka dziecięca eksploracja świata – zaznacza się w kontakcie z przedmiotami i z drugim człowiekiem. Edukacją jest to, co zostanie dziecku ukazane, udostępnione przez dorosłego opiekuna, prezentowana przez niego postawa wobec dziecka, gesty, zachowanie, sposób wykonywania określonych czynności, ponieważ dziecko uczy się poprzez naśladowanie.

²¹ Więcej na temat zadań rozwojowych w: H. Krauze-Sikorska, *Determinanty fizycznego i psychospołecznego rozwoju małego dziecka*, [w:] *Dziecko do lat trzech w systemie opieki i edukacji. Źródła wsparcia i zagrożenia*, dz. cyt., s. 15-33.

²² Np. temat kompleksowy miesięczny: *Już jesień*; temat tygodniowy: *Skarby jesieni*; temat dzienny: *Kasztany*.

Potencjał muzyczny dziecka

Przeglądając dowolnie wybrany poradnik dla „młodych mam”, studiując strony internetowe na temat opieki nad małym dzieckiem i matką, napotyka się opinie, że matka powinna otaczać dziecko muzyką. To oczywiście sformułowania dość ogólnikowe, jednak trudno zaprzeczyć, że dziecko, już u progu życia, reaguje na dźwięk.

Niewątpliwie wśród różnorodnych, często „inwazyjnych” dźwięków świata zewnętrznego, tzw. zjawisk dźwiękowych niemających związku z muzyką, istnieją dźwięki bardzo korzystnie wpływające na stan emocjonalny człowieka. Wśród takich dźwięków można wyróżnić chociażby niektóre rodzaje szumów (odgłos suszarki, szum morskich fal, dźwięk odkurzacza, przeznaczone dla najmłodszych zabawki – „usypiacze”, jak np. Owca Cloud B, Misie-Szumisie i inne), dźwięki mowy (na przykład rodziców do dziecka), dźwięki spokojnej, „nieagresywnej” muzyki. Przy odczuwaniu owej „agresywności” lub poczuciu komfortu w zakresie percepcji dźwięku przez małe dziecko (także w okresie prenatalnym) istotnym parametrem będzie natężenie dźwięków. Gdy jest ono nadmiernie zwiększone, powoduje wrażenie dyskomfortu, szczególnie, iż błona bębenkowa małego dziecka jest bardzo delikatna i może dojść do jej mechanicznego uszkodzenia. W przypadku muzyki wokalne (operowej, chóralnej) dyskomfortowe wrażenia wywoływać będą bodźce akustyczne bezpośrednio związane z emisją określonych formantów głosu ludzkiego. Jeśli w czasopiśmie dla rodziców małego dziecka czytamy, że muzyka W.A. Mozarta korzystnie wpływa na nastrój człowieka, należy zadać pytanie o to, które z fragmentów i jakich dzieł W.A. Mozarta będą miały szansę koić dziecięcy niepokój, a które będą pobudzać niemowlaka, gdyż np. dzieła wokalnie-instrumentalne (poprzez określoną instrumentację oraz wspomniane już formanty śpiewacze) mogą nadmiernie pobudzać²³. Niekorzystne odczucia powoduje także rytmika o cechach pewnej powtarzalności (szczególnie gdy dźwięk powtarza się w tych samych odstępach czasu z krótkimi przerwami, jak np. w przypadku aparatury szpitalnej, odgłosu odbijającej się od ściany lub stołu mniej więcej w równomiernych odstępach czasu piłeczki).

W propedeutycznej edukacji muzycznej małego dziecka warto się zwrócić w stronę utworów o niewielkim natężeniu dźwięku, pozbawionych uwypuklonej rytmiki, dzieł o delikatnej barwie instrumentów, z naturalną (nie „operową”) barwą głosu ludzkiego. Z uwagi na fakt, że dziecko do 3. roku życia intensywnie rozwija kompetencje językowe i komunikacyjne, w trakcie muzycznego aktywizowania małego dziecka należy korzystać z piosenek dziecięcych łączących muzykę ze słowem,

²³ Podobnie – w przypadku na przykład *Koncertów brandenburskich* pochodzących z polecanego w czasopiśmie dla „początkujących rodziców” dorobku J.S. Bacha – należy mieć na uwadze, że dyskomfort u małego dziecka wywołać może częstotliwość dźwięku klawiesynu, a także charakterystyczna motoryka w warstwie rytmicznej.

w tym także – kołysanek, które stanowią nieodzowny element wieku niemowlęcego i poniemowlęcego.

Kołysanka jest niejako atrybutem wczesnego dzieciństwa, jest utworem muzycznym charakteryzującym się wolnym tempem, służy do uspokojenia, wyciszenia pobudzonego dziecka. Kołysanie (jako doznanie ruchowe) towarzyszy człowiekowi przez dziewięć miesięcy życia płodowego, zawsze gdy matka przenosi się z miejsca na miejsce. Kołysanie jest jednym z pierwotnych bodźców odbieranych przez rozwijający się w życiu płodowym mózg, zaś „zadziwionemu światem” noworodkowi, a nawet starszemu dziecku zapewnia pozytywne skojarzenia i stymuluje rozwój jego struktur poznawczych. Kołysanie przez matkę, szczególnie połączone z jej spokojnym śpiewem, kojarzy się z bezpieczeństwem matczynego łona (dziecko zna już głos matki, rozpoznaje także rytm kołysania). Intonowanie przez dorosłych opiekunów kołysanek może być sposobem na wspomaganie dziecięcej umiejętności audiowania – wielokrotne powtarzanie tych samych struktur muzycznych powoduje, że niemowlę przyswaja i utrwała określone zwroty muzyczne (zaś w kontekście rozwoju mowy – także zwroty tekstowe). Dla rozwoju dziecka ważne jest także, że w trakcie kołysania i percepcji słuchowej utworu o cechach kołysanki dziecko łączy doświadczenia związane z ruchem własnego ciała i rytmem muzycznym.

Muzyka i dźwięki, nawet niemuzyczne, pozwalają dziecku na zaspokojenie potrzeby ekspresji i doświadczenia. Obcowanie z dźwiękiem stanowić może swoistą zabawę pozwalającą niemowlakowi na poznawanie własności przedmiotów i zjawisk, na nabywanie wiedzy o świecie, pozwoli także na kształtowanie się dziecięcych kompetencji muzycznych. Ponieważ, zdaniem E.E. Gordona, „możliwości uczenia się nigdy nie są większe niż w chwili narodzin”²⁴, proces edukacji muzycznej należy rozpocząć już u progu życia człowieka. W momencie narodzin zmysł słuchu jest najbardziej dostępnym narzędziem kontaktu z obcym, nieznanym światem²⁵.

Jak zaznacza wspomniany już E.E. Gordon, wszystkie dzieci ujawniają „pewne charakterystyczne regularności w reagowaniu na muzykę”²⁶. Potrafiące już chwycić w rączkę przedmioty dziecko wykorzystuje je m.in. do tego, aby poznać ich właściwości brzmieniowe. Małe dzieci (już od okresu niemowlęcego aż do przynajmniej 5. roku życia) wykorzystują przedmioty codziennego użytku (np. pokrywki do garnków, pudełka) w celu wydobycia dźwięku. Ciągłe poszukiwanie nowych odgłosów, sprawdzanie podobieństw i różnic pomiędzy efektami brzmieniowymi w zakresie natężenia, barwy, długości trwania dźwięku dostarczają dziecku wiele radości i stymulują

²⁴ E.E. Gordon, *Umuzycznianie niemowląt i małych dzieci*, Kraków 1997, s. 5.

²⁵ L. Eliot, *Co się tam dzieje?*, Poznań 2003, s. 325.

²⁶ E.A. Zwolińska, *Audiacja. Studium teorii uczenia się muzyki Edwina E. Gordona*, Bydgoszcz 2011, s. 235.

jego sferę poznawczą. Aktywny odbiór muzyki ma wpływ także na rozwój fizyczny dziecka, gdyż dzieci bardzo chętnie i spontanicznie wykonują wygodne dla siebie ruchy do słuchanej muzyki, a przy tym intuicyjnie rozluźniają mięśnie. Muzyka stanowić może więc istotny środek w procesie rozwoju lokomocji.

Roczne dziecko potrafi poruszać się zgodnie z rytmem wyliczanki lub słuchanej muzyki, zwraca uwagę na interesującą barwę dźwięku, nieco starsze (około półtoraroczne lub dwuletnie) koncentruje się także na linii melodycznej. Dzieci trzyletnie i czteroletnie mają ściśle określone preferencje muzyczne, chętnie śpiewają piosenki, samodzielnie decydują o wyborze atrakcyjnych dla siebie instrumentów. Dzieci w wieku trzech lat potrafią świadomie wykorzystać muzykę do wspólnej zabawy w gronie rówieśniczym²⁷.

Zadaniem opiekuna jest umożliwienie eksploracji świata dźwięków przez integrację działań o charakterze ekspresyjnym z percepcją muzyczną. Obcowanie z muzyką, ze względu na specyfikę jej abstrakcyjnego i efemerycznego „języka”, ale także ze względu na poddanie tego języka określonemu porządkowi w zakresie elementów dzieła muzycznego, wpływa w znaczący sposób na rozwój poznawczy i emocjonalny dziecka. Odbiór lub ekspresja muzyczna (śpiew piosenek, ruch do muzyki, gra na instrumentach) oswaja dziecko z tzw. pojęciami pierwotnymi – ukazuje „istnienie czegoś (jest) i brak czegoś (nie ma), jedno i kilka zjawisk (mało, dużo), czas trwania zjawiska (dłużej, krócej), to samo (identyczność), coś innego (odrębność, kontrast), to samo zmienione (wariant), głośniejsze i ciszsze (dynamika), szybciej i wolniej (tempo), wcześniej i później (czas)”²⁸.

Edukacja muzyczna w żłobku

Trudno wyobrazić sobie rozwój dziecka bez piosenki, ruchu do muzyki, rytmicznego klaskania i tupania, inscenizacji inspirowanych dźwiękiem. Nie sposób wyobrazić sobie dzieciństwa pozbawionego atrybutów, takich jak grzechotka, bębenek, nie sposób pozbawić dziecka kołysanki.

Podjęmując próbę stworzenia definicji edukacji muzycznej podopiecznego żłobka, trzeba zaznaczyć, że ponieważ ruch, a następnie zabawa jest dominującą formą aktywności dziecka do lat trzech, propedeutyczna edukacja muzyczna w żłobku odbywać się powinna poprzez zabawę. Edukacja muzyczna ma charakter propedeutyczny i nieformalny, jest zintegrowana z codzienną aktywnością „malucha”. Jej celem nie jest tylko

²⁷ Wnioski poczynione w niniejszym akapicie są wynikiem moich 10-letnich doświadczeń nad kształtowaniem kompetencji muzycznych dzieci w wieku przedszkolnym (na terenie placówek przedszkolnych w Wielkopolsce).

²⁸ K. Nowak, *Wpływ muzyki na rozwój dziecka*, „Wychowawca”, (2004)1, s. 20-21.

i wyłącznie kształtowanie kompetencji muzycznych, ale także wszechstronne stymulowanie rozwoju. Dźwięk, zabawa muzyczna, instrument są stymulatorami.

Aby umożliwić dziecku fundamentalną edukację muzyczną, należy zwrócić uwagę na planowanie przestrzeni otaczającej dziecko. Bawialnię należy podzielić na sfery aktywności dostosowane do potrzeb i możliwości rozwojowych dzieci. Do sfer w bawialni można dodać także sferę instrumentów (bądź instrumenty usytuować w sferze zabaw twórczych). Instrumenty, które są dla dziecka źródłem inspiracji, będą wówczas traktowane jak naturalne wyposażenie sali, w której pomiędzy klockami, zabawkami, książeczkami i innymi niezbędnymi pomocami znajdują się również „narzędzia” przeznaczone do pierwszych prób muzykowania. Gdyby w żłobku wydzielono miejsce przeznaczone na instrumenty perkusyjne (kącik muzyczny) i dziecko miałoby do nich tak nieograniczony dostęp jak do pozostałych zabawek, dziecko wzrastałoby w przekonaniu, że to, co wydaje dźwięki muzyki, jest tak samo potrzebne jak inne przedmioty, że jest naturalne. Dziecko czułoby wówczas, że muzyka „je otacza”.

Wśród instrumentów znaleźć się powinny kastaniety, marakasy, bębenki, małe janczary, pudełka drewniane oraz inne wartościowe instrumenty perkusyjne wykonane w taki sposób, by dziecko mogło (w bezpieczny sposób) wziąć je do ręki. Dostarczając maluchowi „muzycznych zabawek”, należy zwrócić uwagę na jakość ich wykonania, tym samym sięgnąć po profesjonalne zestawy muzyczne dla najmłodszych produkowane przez renomowane firmy²⁹.

Ważnym aspektem fundamentalnej edukacji muzycznej jest także repertuar muzyki dziecięcej. Proponowane dziecku doznania słuchowe należy dostosować do jego potrzeb (np. stosować je tylko w trakcie zajęć lub na prośbę dziecka, natomiast nie na zasadzie „w tle”, ponieważ „tło” może być stymulatorem przeciążającym wciąż niedojrzały jeszcze układ nerwowy podopiecznego).

Repertuar dobierany przez opiekunów dla najmłodszych podopiecznych placówek powinien zawierać spokojne kołysanki, rytmiczne, lecz „nieinwazyjne”, krótkie piosenki, fragmenty stonowanej muzyki klasycznej (np. bez wyeksponowanego „operowego wokalu”, wielkiej orkiestry symfonicznej, instrumentów o wybijających się wysokich tonach harmonicznym, tj. fletów, trąbek, skrzypiec w górnych rejestrach). Powinny to być utwory o stałej dynamice, pozbawione nadmiernych akcentów³⁰. Repertuar można stopniowo poszerzać, należy jednak pamiętać o tym, by utwory nie były „przeładowane” natężeniem dźwięku, zróżnicowaną rytmiką, zmiennością formy.

²⁹ Instrumenty, które odpowiadałyby potrzebom małego dziecka, produkuje chociażby firma Ever Play; instrumenty te są dobrze wykonane, mieszczą się w dłoni dziecka, można wśród nich poszukać takich, które mają kształty i kolory przywodzące na myśl zabawki – owoce, jajka i inne.

³⁰ Wśród przykładów muzyki klasycznej można wyszczególnić np. *Łabędzia* oraz fragmenty suit *Karnawał zwierząt* C. Saint-Saënsa, *Bułka z masłem* W.A. Mozarta, fragmenty baletów P. Czajkowskiego, *Poraneł* E. Griega czy *Taniec piskląt w skorupkach* M. Musorgskiego.

Piosenki z repertuaru dziecięcego, czyli tworzone z myślą o najmłodszych odbiorcach kultury muzycznej, powinny być dobrane w taki sposób, by wykonawcami ich były dzieci lub osoby dorosłe śpiewające w sposób naturalny, by akompaniamenty grane były na „prawdziwych” instrumentach (bowiem wiele z propozycji rynku fonograficznego dla dzieci uszczupla „żywą” instrumentację na rzecz keyboardów), by aranżacje były pozbawione wyeksponowanego „basu”. Piosenki, w warstwie słownej, powinny być dostosowane do zainteresowań dziecka – dla najmłodszych mogą to być piosenki na temat mamy, taty, utwory opowiadające o zabawkach, zwierzętach, zjawiskach przyrody itp. Warto stosować także piosenki, które w warstwie słownej zawierają wyrażenia dźwiękonaśladowcze, np. „hau, hau”, „kap, kap” itp.

Piosenki, ruchowe zabawy muzyczne, grę na instrumentach można codziennie integrować z tematem zaplanowanych zajęć. Rozumiana w ten sposób propedeutyczna edukacja muzyczna nie musi odbywać się w formie typowej rytmiki, trudno bowiem tak naprawdę określić kryteria zastosowania metody E. Jaques’a-Dalcroze’a wobec dzieci mających jeszcze znaczne problemy z „rytmicznym” chodzeniem, oddzielaniem ruchu rąk od nóg, mających nieadekwatne do wielu ćwiczeń metody Dalcroze’a poczucie czasu³¹. Jeśli w żłobku realizowana ma być rytmika, powinna ona opierać się na bardzo wyselekcjonowanych i prostych ćwiczeniach (np. dotyczących reagowania na sygnały dźwiękowe, skłaniających do wyrażania rytmu ruchem rąk i nóg na zasadzie naśladowania opiekuna).

Praktyka żłobkowa a muzyka

W ofertach niepublicznych żłobków poznańskich dostrzec można propozycje niegodne z potrzebami i możliwościami percepcyjnymi dziecka do lat trzech. Dyrektorzy i koordynatorzy placówek proponują półgodzinne lub godzinne zajęcia z rytmiki³², podczas gdy możliwości małego dziecka ograniczają się często do 10 minut. Tendencja owej nieadekwatności do możliwości małego dziecka nasila się od kilku lat zarówno w żłobkach, jak i przedszkolach. Szczególnie w przypadku dziecka do lat trzech należy mieć na uwadze, że w ramach 30 minut lub powyżej 30 minut „odbywać się” powinien wyłącznie odpoczynek. Rolą współczesnych opiekunów i pedago-

³¹ Por. K. Sadowska, *Aktywność twórcza małego dziecka*, [w:] *Dziecko do lat trzech w systemie opieki i edukacji. Źródła wsparcia i zagrożenia*, dz. cyt., s. 219-260.

³² Z analizy ofert żłobków niepublicznych na terenie Poznania przeprowadzonej w roku 2014 oraz 2015 można wnioskować, że niemal w każdym ze żłobków proponuje się dzieciom sformalizowaną edukację w postaci planowanych zajęć, w tym także zajęć o nazwie rytmika. Zajęcia z rytmiki planowane są na ogół raz w tygodniu, jednak czas realizacji zajęć znacznie przekracza możliwości dziecka – są placówki, w których rytmika ma się odbywać przez pół godziny, a są i takie, w których na rytmikę przewidziano godzinę. Optymalny czas realizacji rytmiki w żłobku to 10 do 15 minut (w przypadku dzieci powyżej roku życia).

gów małego dziecka jest zwrócenie uwagi społeczeństwu na specyfikę edukacji do lat trzech, co wynikać powinno z troski o harmonijny i zrównoważony rozwój. Dziecko w wieku niemowlęcym i poniemowlęcym nie powinno „uczęszczać” na zajęcia, winno się bawić – kreatywnie, twórczo, wówczas poprzez swoją aktywność i zabawę będzie się rozwijać. Rolą współczesnych pedagogów i opiekunów dziecka w systemie opieki żłobkowej jest stwarzanie optymalnych warunków rozwoju, a także pedagogizacja rodziców w tym zakresie, tak by umożliwić dziecku swobodne poznawanie świata, bez określonych jednostką lekcyjną ram czasowych.

Edukacja muzyczna zintegrowana z codzienną aktywnością w żłobku daje dzieciom możliwość poszukiwania, badania, ekspresji. W związku z tym należałoby zwrócić uwagę na to, by dziecko mogło tworzyć akompaniamenty do piosenek i utworów muzycznych, a także opowiadań słownych, by miało okazję śpiewać, interpretować dźwięk ruchem, by mogło słuchać (w odniesieniu do podanego przez opiekuna konkretnego) i grać na instrumentach. Dziecko ma odczuwać i przeżywać muzykę, pojmować ją w kategoriach własnej, naturalnej aktywności występującej każdego dnia.

W jednym z poznańskich żłobków publicznych³³ opiekunowie przygotowują miesięczny plan pracy z dzieckiem, opracowują także plany tygodniowe, w których ujmują aktywność dziecka, dzieląc zajęcia na: zajęcia ruchowe, zajęcia dydaktyczne, zajęcia manipulacyjno-konstrukcyjne i inne. W każdej z tych kategorii pojawia się (w planie tygodniowym) element, który można by nazwać propedeutyczną edukacją muzyczną. Z planu tygodniowego dowiadujemy się, że każdego dnia dziecko śpiewa piosenkę związaną z tematyką podejmowanych przez opiekunów zajęć dydaktycznych, z realizacją określonych ćwiczeń gimnastycznych. Opiekunowie – każdego dnia – integrują tematycznie muzykę z dziecięcą zabawą. W opisywanych planach tygodniowych dostrzegamy też wyraźnie wydzielone zajęcia umuzykalniające (nawet do czterech razy w tygodniu), które prowadzi opiekun. Pod nazwą „zajęć umuzykalniających” kryje się śpiewanie, inscenizacja bądź ruch czy taniec. Dzieci uczęszczają ponadto raz w tygodniu na zajęcia „rytmiki”, które mają charakter umuzykalniający (i czas trwania do 10 minut).

W rozmowach z rodzicami podopiecznych tej placówki (rodziców dzieci powyżej 1,5 roku życia) dowiadujemy się o tym, że dzieci śpiewają piosenki „wyniesione” ze żłobka w domu, że śpiewając, prezentują zapamiętany podczas zajęć ruch, że mówią o tym, iż grały na instrumentach, a niektóre spośród instrumentów perkusyjnych potrafią nawet nazwać. Rodzice dostrzegają, że dziecko w ciągu jednego miesiąca poznaje przynajmniej dwie piosenki, które zostają na tyle utrwalone, że dziecko intonuje je rytmicznie, śpiewa zapamiętane słowa bądź tekst zastępuje „własnym”

³³ Żłobek Krecik w Poznaniu (Zespół żłobkowy nr 1).

(zbliżonym pod względem fonetycznym). Opisywany żłobek jest przykładem na to, że nieformalna i propedeutyczna edukacja muzyczna towarzyszy dziecku na każdym stawianym przez niego kroku.

Konkluzja

Ponieważ okres pomiędzy urodzeniem a trzecim rokiem życia człowieka jest zasadniczy dla tworzenia się zdrowej i silnej osobowości oraz w ogromnym stopniu determinuje postawę dziecka wobec otaczającego je świata w całym jego późniejszym życiu, wczesna edukacja muzyczna w żłobku może nie tylko dać dziecku szansę na rozwój muzyczny, poznawczy czy motoryczny, lecz także pozwoli na budowanie wiary we własne dziecięce siły. Zabawy z muzyką zawsze są „udane”, zawsze wszystkim dobrze „wychodzą”.

Ponieważ istotna dla jakości oddziaływań edukacyjnych jest właściwa opieka i konieczność dostarczenia dziecku pozytywnych doświadczeń w kontakcie z opiekunami, a dziecko lubi muzykować, opiekun, który tańczy, śpiewa i inscenizuje z dzieckiem muzykę (a także w trudnej chwili ukołysze kołysanką), będzie dla dziecka autorytetem, wzorem do naśladowania, osobą, z którą dziecko będzie czuło się bezpiecznie i pewnie.

Ponieważ ruch i swobodna zabawa to determinanty rozwoju małego dziecka, ruch z muzyką i swoboda ekspresji dźwiękowej będą w zasadniczy sposób pomagały w harmonijnym rozwoju dziecka.

Mając także na uwadze, że głównym zadaniem placówek opieki nad dzieckiem jest „stworzenie środowiska edukacyjnego odpowiadającego bieżącym potrzebom dzieci”, a każde dziecko cieszy się kontaktem z dźwiękiem i poszukuje optymalnych dla siebie sposobów muzycznej ekspresji własnych uczuć, muzykę w żłobku można uznać za niezbędny element przyjaznego środowiska małego dziecka.

Bibliografia

- Dziesięzewska-Klepacka L., Kowalczyk Z., Witkowska S., Chrzanowska D., Roszkowska Cz., *Małe dziecko. Rozwój, pielęgnacja, wychowanie, żywienie*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1980.
- Eliot L., *Co się tam dzieje?*, Media Rodzina, Poznań 2003.
- Gordon E.E., *Umuzycznianie niemowląt i małych dzieci*, Zamiast Korepetycji, Kraków 1997.
- Kowalski T., *Pomyślmy o kształceniu specjalistów do wychowania w żłobkach*, „Oświata i Wychowanie”, (1976)12.

- Kram A., Mielcarek M., *Wczesna edukacja dziecka. Wiek 0 – 2/3*, [w:] *Niezbędnik dobrego nauczyciela. Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania*, t. I, red. A. Brzezińska, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014.
- Krauze-Sikorska H., *Determinanty fizycznego i psychospołecznego rozwoju małego dziecka*, [w:] *Dziecko do lat trzech w systemie opieki i edukacji. Źródła wsparcia i zagrożenia*, H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak, G. Rura, K. Sadowska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Krauze-Sikorska H., Kuszak K., Rura G., Sadowska K., *Dziecko do lat trzech w systemie opieki i edukacji. Źródła wsparcia i zagrożenia*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Krzysztofowicz J., Wójcik B., *Przygotowanie personelu do pełnienia funkcji wychowawców w żłobkach*, „Wychowanie w Przedszkolu”, (1974)12.
- Kurcz Z., *Żłobek*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. VII, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2008.
- Nowak K., *Wpływ muzyki na rozwój dziecka*, „Wychowawca”, (2004)1.
- Rose C., Dryden G., *Zabawy fundamentalne. Przewodnik od narodzin do lat 6*, Transfer Learning Sp. z o.o., Gdańsk 2009.
- Rura G., *Zabawa jako podstawowa forma aktywności dziecka*, [w:] *Dziecko do lat trzech w systemie opieki i edukacji. Źródła wsparcia i zagrożenia*, H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak, G. Rura, K. Sadowska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Sadowska K., *Aktywność twórcza małego dziecka*, [w:] *Dziecko do lat trzech w systemie opieki i edukacji. Źródła wsparcia i zagrożenia*, H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak, G. Rura, K. Sadowska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Spionek H., *Rozwój i wychowanie małego dziecka*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1967.
- Standardy jakości opieki i wspierania rozwoju dzieci do lat 3*, red. M. Rościszewska-Woźniak, Fundacja Rozwoju Dzieci im J.A. Komeńskiego, Warszawa 2012.
- Trawińska H., *Moje dziecko w żłobku. Szansa czy konieczność?*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2006.
- Tyszkowa M., *Potrzeby rozwojowe dzieciństwa a warunki wychowania w środowisku zakładowym*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, (1992)5/6.
- Wielki podręcznik dla nauczycieli żłobków i przedszkoli. Zagadnienia teoretyczne, zabawy, pomysły, scenariusze. Od narodzin do wieku szkolnego*, Jedność, Kielce 2011.
- Zwolińska E.A., *Audiacja. Studium teorii uczenia się muzyki Edwina E. Gordona*, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz 2011.
- Żytko M., *Dzieci do 3 roku życia – opieka czy edukacja? Analiza z perspektywy rozwiązań europejskich*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, (2012)4.

Źródła:

Dz.U. 2011 nr 45, poz. 235.

Raport *Euridice Policy Brief Early Childhood Education and Care*, EACEA, Brussels 2014.

ADRES DO KORESPONDENCJI

ADDRESS FOR CORRESPONDENCE

Dr Katarzyna Sadowska
Zakład Edukacji Elementarnej i Terapii Pedagogicznej
Wydział Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu
e-mail: kasjam@op.pl